

De eeuwige jeugd van de bloemkoolwijk

De woonerfwijken uit de jaren 1970 en 1980 staan bekend als gezinsvriendelijk. Dankzij de stedenbouwkundige structuur kunnen kinderen er goed en veilig spelen. Ook het voorzieningenniveau is van oudsher afgestemd op het gezin. Hoe zien de bloemkoolwijken er anno 2014 uit? Zijn deze plekken nog steeds in trek bij gezinnen?

De bloemkoolwijk is gebouwd in de jaren 1970-1980 en is opgebouwd rond een gecombineerd speel- en parkeerterrein met scholen en basisvoorzieningen op fietsafstand. In het buitenland wordt de bloemkoolwijk geroemd als het schoolvoorbeeld voor het eenentwintigste-eeuwse kindvriendelijk bouwen. In het Nederlandse vakdebat wordt de wijk echter geassocieerd met verloederend,

verpaupering en vergrijzing. Ze bungelt aan de onderkant van de woningmarkt en is volgens sommige onderzoekers toe aan 'botox en liposuctie'.¹ Gezinnen met kinderen zouden liever naar de Vinex trekken. Maar gaat dit stereotype beeld voor alle wijken op? Het blijkt dat sommige wijken juist verjongen, andere vergrijzen, en weer andere verloederen of verpauperen. Ook het type stad

waarin ze staan doet ertoe. De ene bloemkoolwijk is de andere niet.

Bijzondere woonkwaliteiten

De bloemkoolwijk dankt haar naam aan haar vertakte wegenstructuur, die het autoverkeer organiseert. De woonbuurten zitten als 'roosjes' aan het eind van elke tak, en zijn georganiseerd rond een hof, wandelpad, verhoogd parkeerdek of erf. Het groen is in de wijk verweven als contramal van de bebouwing- en wegenstructuur, waardoor elk huis (in principe) een 'stenige' toegangszijde en een 'groene' achterzijde heeft, die direct grenst aan buurt- of wijkgroen.

De buurten functioneren als enclaves, introverte woongebieden die een hoge mate van privacy kennen. De openbare ruimte is niet makkelijk toegankelijk, en wordt soms collectief gebruikt, met specifieke beheersvormen of eigendomsconstructies en een sterke betrokkenheid van bewoners. Soms ook bestaat er een grote mate van privacy zonder veel collectiviteit.² Het idee van de bloemkoolstedenbouw was om buurten een specifieke sociale en ruimtelijke identiteit te geven. Dit werd onder andere gestuurd door de verdeling van koop- en huurwoningen op buurtniveau te differentieren. De verschillende buurten werden omzoomd door groene buffers, om de ruimtelijke identiteiten los van elkaar te houden en niet te laten vermengen. Dit heeft geleid tot een grote diversiteit op wijkniveau, die niet alleen architectonisch is maar ook sociaal-economisch. Ook nu nog is er sprake van een evenredige verdeling van koop- en huurwoningen, al varieert dat enigszins per wijk.

Het op een nieuwe manier vormgeven van het suburbane en groenstedelijke wooncomfort bevat meerdere aspecten. Naast de eerder genoemde privacy en het groene uitzicht vanuit de woning, wordt het wooncomfort

op stedenbouwkundig niveau verzorgd door scholen, buurthuizen, dagelijkse voorzieningen en openbaarvervoershalthes op loopafstand van de woning te situeren. Vrijliggende fietspaden door het groen verzorgen een snelle verbinding naar de voorzieningen. Maar met de auto is het eindeloos omrijden.

In de literatuur worden bloemkoolwijken onderverdeeld naar wijken die gebouwd zijn vóór en na de tweede oliecrisis van 1979. Deze crisis leidde tot een zware economische recessie, grote bezuinigingen en een sterk oplopende hypotheekrente. De wijken van na 1980 zijn soberder uitgevoerd en bevatten meer sociale huurwoningen dan de groenere en ruimere wijken uit de jaren 1970.³ Het zijn vooral deze wijken die het risico lopen om probleemgebieden te worden.⁴

Bewonerswaardering

De negatieve beoordeling van de vakwereld over de te rommelige en verwaarloosde woonerfwijken staan in opmerkelijk contrast met de beoordeling van de bewoners. Zij waarderen de wijk vooral positief, wonen er relatief lang en hebben een geringe verhuisgeneigdheid.⁵ Wat hen, naast sociale aspecten, vooral aantrekt zijn ruimtelijke elementen als de grote hoeveelheid (openbaar, collectief of privaat) groen, de nabijheid van dagelijkse voorzieningen, goede fiets- en wandelpaden en bereikbaarheid met openbaar vervoer. Het voornaamste probleem van de wijk is het gebrek aan parkeerplaatsen en de aanwezigheid van hangjongeren en vandalisme.

Maar de ene buurt is de andere niet. De woonbuurten verschillen sterk in ruimtelijke structuur, woningvoorraad en bevolkingsamenstelling. Tussen naastgelegen buurten kan er bovendien een groot verschil in bewonerswaardering bestaan.⁶ Bij nadere beschouwing lijkt deze vooral samen te hangen met de kwaliteit van uitvoering. Buurten

met bijzondere woningschakelingen en rustige, groene binnengebieden blijken zeer geliefd. Hoog scoren bijvoorbeeld de buurten ontworpen door Benno Stegeman in Zwolle Aa-landen en Zoetermeer Meerzicht, met getande schakelingen, brede beukmaten, overhoekse ramen en diagonale doorzichten. Niet alleen het interieur heeft een bijzondere ruimtelijkheid die privacy verenigt met doorzichten, ook het totaalontwerp van het buurtlandschap kent deze eigenschappen. De ruimtelijkheid, materialiteit en detaillering van het erf (in Aa-landen) of het woonpad (in Meerzicht) heeft een zekere omslotenheid die zowel met landschappelijke als architectonische middelen verzorgd wordt: klimplanten en baksteen, kleine hoogteverschillen, terrassen en stenen muurtjes, waarbij het parkeren geïntegreerd is. Het vormgeven van overgangen tussen openbaar en privaat is cruciaal voor de ruimtelijke kwaliteit en bewonerswaardering.⁷

Vergrijsd of blijvend jong?

Ondanks de geconstateerde fysieke en sociale verschillen op buurtniveau kan de vraag worden gesteld of de gezinsvriendelijkheid van de bloemkoolwijken zich weerspiegelt in de demografische ontwikkeling die deze wijken hebben doorgemaakt. Zijn de bloemkoolwijken (inmiddels) vergrijsd, of is er juist sprake van een permanente (dan wel hernieuwde) aantrekkelijkheid van deze wijken voor (jonge) gezinnen?

Voor een snelle, verkennende analyse is een vrij willekeurige selectie gemaakt van zes 'bestaande' steden (Alkmaar, Apeldoorn, Arnhem, Gouda, 's-Hertogenbosch, Zwolle; met in totaal zestien bloemkoolwijken) en zes 'nieuwe' steden (Almere, Capelle aan den IJssel; Lelystad, Nieuwegein, Purmerend, Zoetermeer; met in totaal 29 bloemkoolwijken). Van deze wijken is bekeken in hoeverre de leeftijdsopbouw van de bevolking afwijkt van het gemeentelijk gemiddelde. Wonen er relatief meer >>

of minder kinderen (0-19 jaar) of ouderen (60+) in de wijk, en in hoeverre is dat tussen 2000 en 2012 veranderd?

Een snelle blik op de cijfers geeft niet alleen een divers beeld, maar ook een interessant patroon. Want, waar de meeste bloemkoolwijken in de bestaande steden permanent jong lijken te blijven, met een ten opzichte van het gemeentelijk gemiddelde hoog aandeel 0-19 jarigen, kenmerken de bloemkoolwijken in de nieuwe steden zich juist door een geringer aantal (gezinnen met) kinderen en een groter aandeel ouderen dan gemiddeld in die gemeenten. Voorbeelden van blijvend jonge wijken zijn Daalmeer in Alkmaar, de Apeldoornse wijken Matenveld, Matendonk en Matendreef, en de wijken De Laar West en Oost in Arnhem. Sterk vergrijsd daarentegen zijn bijvoorbeeld de wijken in Almere-Haven (De Wierden, De Marken, De Grienden, De Meenten), de centrumwijken van Lelystad, De Leyens in Zoetermeer en Hoog Zandveld in Nieuwegein. Naar een verklaring voor dit patroon is het enigszins gissen. De bloemkoolwijken in de nieuwe steden behoren in elk geval tot de oudste wijken in die steden. Die steden kenmerken zich door nieuwe (en mogelijk aantrekkelijker) alternatieven voor jonge gezinnen. Vele bloemkoolwijken in de bestaande steden behoren tot de groenste en meest kindvriendelijke wijken in de stad en blijven wellicht daardoor aantrekkelijk voor gezinnen. Het woningtype (verhouding huur-koop, eengezins-meergezins) kan het opvallende patroon in elk geval niet goed verklaren.

Natuurlijk zijn er ook uitzonderingen, zoals de blijvend jonge wijken Batauzuid in Nieuwegein en Leidsewallen II in Zoetermeer. En in de bestaande steden vinden we inmiddels een sterke ontgroening en vergrijzing in het Zwolse Aa-landen en in de wijk Bloemendaal in Gouda. Maar zoals gezegd, dit zijn uitzonderingen.

Kindvriendelijke kwaliteiten

De kindvriendelijke kwaliteiten van de bloemkoolwijk liggen vooral in de stedenbouwkundige opzet: speelgroen op blokniveau, korte afstand tot basisvoorzieningen, de veilige fietspaden en een grote differentiatie aan groene speelplekken. Kinderen kunnen zich al zeer vroeg zelfstandig bewegen, zelf naar de speeltuin lopen en naar school fietsen. Of de bloemkoolwijk voor gezinnen met kinderen een concurrerend woonmilieu is, hangt vooral af van de aanwezigheid van kindvriendelijke alternatieven in de directe omgeving. In 'nieuwe' steden is meer dan vijftig procent bloemkoolwijk, in de 'oude' steden ligt dat percentage veel lager. Daar blijken zelfs de door velen afgeschreven jarentachtigbuurten aantrekkelijk te zijn.

Buurten die verjongen zijn soms de aantrekkelijke woonbuurten, maar vaak zijn het ook doorstroommilieus met vooral betaalbare woningen, zoals bijvoorbeeld het geval is in de wijk Matendreef te Apeldoorn. Daar gaat verjonging hand in hand met een relatief slechte waardering van de woonomgeving door bewoners.⁸ Buurten die vergrijzen zijn soms buurten waar mensen niet weg kunnen komen. Maar in veel gevallen zijn het juist de groene wijken uit de jaren 1970 met de hoogste bewoners tevredenheid, zoals de Grienden in Almere Haven of Aa-landen in Zwolle.

Herwaardering

Of vergrijzing in de bloemkoolwijken direct te koppelen is aan verloedering en verpaupering, valt te betwijfelen. Dit zijn de architectonische parels waar mensen ook op latere leeftijd willen blijven wonen. In een aantal gevallen gaat vergrijzing samen met verjonging. Hier ontstaat een verbreding van de bevolkingsopbouw, en ontstaan de contouren van een levensloopbestendige buurt. De ruimtelijke kwaliteiten van

het woonerf komen hier het best uit de verf: hier verandert rommeligheid in beschutting, zie je geen rafelranden maar kleinschaligheid, en verwijst het woonerf naar het boerenerf. De tijd is rijp voor een herwaardering van een architectuur waarin de materiele verweving van baksteen en groen centraal staat. In de woorden van de architect Ton Alberts: de buurten moeten eerst 'ingroeien' om de eeuwige schoonheid te verkrijgen. ■

Noten

- 1 Bureau Middelkoop, Gereedschapskist voor wooneerfwijken, Bureau Middelkoop, Haarlem, 2007.
- 2 Nio, I, 'Tussen collectiviteit en privacy', in: DASH 03, NAI Uitgevers, Rotterdam, 2011.
- 3 Ubink, M. en Van der Steeg, T., Bloemkoolwijken: analyse en perspectief, SUN, Amsterdam, 2011.
- 4 Atlas voor gemeenten/RIGO, Onderscheid in leefbaarheid, Utrecht/Amsterdam, 2012.
- 5 Quaedflieg, J. en Mooij, H., Bloemkoolwijken: een uitgekookt concept. Bouwfonds/TU Delft, Hoevelaken/Delft, 2013. En: Reijndorp, A. et al., New Town Roots, UVA/INTI, Amsterdam/Almere, 2011. En: Eenink, P., De bloemkoolwijk een getto?, Faculteit Geowetenschappen, Utrecht, 2007.
- 6 Quaedflieg, J. en Mooij, H., Bloemkoolwijken: een uitgekookt concept. Bouwfonds/TU Delft, Hoevelaken/Delft, 2013.
- 7 Nio, I, 'Tussen collectiviteit en privacy', in: DASH 03, NAI Uitgevers, Rotterdam, 2011. En: Jutten, N. en Lofvers, W., 'titel' in: DASH 03, NAI Uitgevers, Rotterdam, 2011.
- 8 Quaedflieg, J. en Mooij, H., Bloemkoolwijken: een uitgekookt concept, Bouwfonds/TU Delft, Hoevelaken/Delft, 2013.

Frank van Dam (1960) is onderzoeker bij het Planbureau voor de Leefomgeving. Hij houdt zich bezig met de woningmarkt en met de relatie tussen demografische en ruimtelijke ontwikkelingen.

Like Bijlsma (1966) studeerde economische geografie aan de Universiteit Utrecht en architectuur aan de TU Delft. Samen met Eireen Schreurs is zij oprichter van SUBoffice architecten. Sinds 2004 is ze als onderzoeker verbonden aan het Planbureau voor de Leefomgeving.

